

KÖNYVESPOLC

Túrkeve földje és népe I-III.

Szerk.: Őrsi Julianna

Évtizedet átívelő, háromkötetes, csaknem 90 íves helytörténeti tanulmánygyűjteménnyel gazdagodott honismereti irodalmunk. Jól átgondolt, óriási erőfeszítéssel megvalósított szellemi termék ez, csak aki tervezett, szervezett és szerkesztett hasonlóan, az tudja értékelni az anyagi alapok megteremtésének, a gyűjtő és kutatómunka feltételei létrehozásának, a határidők betartásának, s a szerkesztői munka megvalósításának hatalmas teljesítményét. Néhány szerző nem érthette meg a sorozat utolsó kötetének megjelenését, s bizonyára többen lehettek olyanok is, akik a startnál még ott voltak, de a célba már nem sikerült beérniük.

Az első kötet megjelenésekor, 1992-ben Németh István, a település polgármestere az *Előszó*ban igen optimista módon azt írta: „rövidesen sor kerül a második és a harmadik kötet kiadására is”. Nos, ez a „hamarosan” kétszer négy, összesen nyolc esztendő múltán következett be, mert a második kötet 1996-ban, a harmadik pedig 2000-ben látott napvilágot. Németh István mégsem elégedetlenkedhet. Nemcsak azért, mert ma is ő a falu első embere, hanem mert a monografikus igényű, tartalmas tanulmánykötetet végül is szépen kiholdta az idő, megteremtette a szerzők és a szerkesztők szorgalmas és átgondolt munkája.

Huszonnyolc dolgozatot tartalmaz a három könyv. A dolgok természetéből fakadóan ezek az írások nem úgy illeszkednek egymáshoz, mint egy monográfia fejezetei, mindegyik tanulmány önálló alkotás, saját értékekkel, esetleg gyöngeségekkel. De azért a három könyv tartalmának megvan a maga logikája. Eszerint az I. kötet a település korai és középkori történelmével, föld- és természettudásával, gazdasági alapjaival és földművelésével foglalkozik. A II. könyvben kapott helyet *újkor* történelme, társadalmi szervezete, népeletének elemei, valamint a település fejlődése, közigazgatási szerepkörei. Végül a III. kötetben találjuk a *demográfiai helyzettel, az életmóddal, a cigánysággal, a folklórral, a tájnyelvvél, a tárgyiasult kultúrával, valamint a jeles túrkevei személyiségekkel* foglalkozó írásokat. Láthatjuk, hogy a tanulmányok lefedik a település helytörténetének és népeletének legnagyobb részét, bár kétségtelesen maradtak fehér foltok, kevésbé vizsgált területek. A következőkben a legújabbban megjelent, III. kötet anyagát ismertetjük részletesebben.

A három kötet szerkesztője, a Finta Múzeum igazgatója, Őrsi Julianna három írással is szerepel ebben a könyvben, mindhárom a társadalomnéprajz egy-egy területét pásztázza. Az *Adatok Túrkeve demográfájához és családtörténetéhez* című XVI.–XVIII. századi összeírásokból meríti anyagát. Különösen érdekesek a helyi családokra vonatkozó

történeti adatok, szinte mindenki találhat benne felmenőire vonatkozó ismereteket. Másik írása a *cigány családok XVIII.–XX. századi életmódváltozásai*val foglalkozik, elsősorban történeti források, különösen a cigányság életét befolyásoló királyi pátensek és más rendeletek alapján. A harmadik dolgozat a *Túrkevei református házasságkötések társadalomnéprajzi tanulságai* címet viseli, s igen érdekes következtetésekkel szolgál a házasságkötések évi és heti szezonálisításának XVIII.–XX. századi adatsorok alapján felvázolt változásairól, valamint az endogámia földrajzi, vallási, foglalkozási és társadalmi rétegek szerinti alakulásáról.

Klamár Zoltán és Hagymási Sándor közös tanulmánya a *paraszti-polgári életmódváltozásokat* dolgozza fel. Az írásmű szép példája annak, miként építhetett az önkéntes néprajzi gyűjtővé lett idős agrárszakember által feltárt anyagra a muzeológus szakember, s így módon a hagyományos családi munkamegosztásnak a néprajzi szakirodalomban egyedülálló mélységű és részletességű modelljét sikerült bemutatniuk.

Kellemen Pálné két dolgozattal is szerepel a kötetben, az egyik a *gyermekvilággal*, a másik pedig az *esztendőhöz, az emberélet fordulójához, és egyélt jeles eseményekhez kötődő népszokásokkal, valamint a népi természetismerettel* foglalkozik. Írásai azzal a tanulsággal szolgálnak, hogy a helyi kötődésű néprajzi gyűjtő még egy erősen városiasodó településen, a XX. század végén is talál értékes folklóryanagyot.

Nagyon érdekes *Szendrei Eszternek a túrkeveiek világgépének változásai*val foglalkozó írása, amelyben a szerző az élektől gyűjtött ismeretanyagot tanulságos módon veti egybe a XVIII. századi feljegyzésekben találtakkal. Ezzel a módszerrel vizsgálva a témát, kiderül, mennyire nem természetes változási folyamatok módosítják a közösség életmódját s az azzal járó világszemléletét. Ennek eredménye pedig, hogy „a túl gyorsan [s tegyük hozzá erőteljesen] bekövetkezett életmód- és ideológiváltás nem szemléletváltást, hanem szemléletvesztést eredményezett.”

Bodor Anikó *Túrkeve népdalaival és Pálffy Gyula Túrkeve táncéletével* foglalkozó munkái elsősorban e két témakör még fellelhető ismeretanyagának számbavételére törekedtek, ami helyes célkitűzés volt, mert mint kiderült mindkét területen az utolsó pillanatokban nyúltak a kérdéshez.

Hagymási Sándor *Népi nyelvenlékek* című írásában olyan értékű anyaggal gazdagította a kötetet, amilyent csak a vizsgált közösségből való, a néprajzi és a nyelvjárási gyűjtés alapvető szakmai ismereteivel felvértezett „önkéntes gyűjtő” képes produkálni. Szószertint lejegyzett népi beszéletések, helynevekhez, tárgyakkhoz kötődő nyelvi emlékek, csak tartósan helyben élő gyűjtő által hozzáférhető szólások, közmondások és tájszavak ezek.

A kötetbe válogatásuk nemcsak az azóta elhunyt, Sebestyén Gyula Emlékérmes gyűjtőnek állít emléket, de forrásanyagul is szolgálhat további néprajzi kutatásokhoz.

Klamár Zoltán A mezővárosi kultúra tárgyiasult megnyilvánulásai, nevezetesen az épületekkel és a lakásberendezéssel, a viselettel és általában a ruházatkódással, a hagyományos munkaeszközökkel és a kézműves termékekkel foglalkozik. Elsősorban arra keresi a választ, hogy a mezővárosi anyagi kultúrájában miként jelenik, vagy helyesebb, ha úgy mondjuk: jelent meg a kunsági lét sajátossága.

A kötetet *Tál Gizella* írása zárja, aki számba veszi mindazokat a *türkeveket*, akik jelentőset alkottak a tudományban és a művészetekben.

Minden honismeretet szolgáló ember örülhet annak, hogy a mai *Türkeve földjéről és népéről* szóló, időben mintegy hét évezredet átfogó, három helytörténeti tanulmánygyűjtemény utolsó kötete az ezredfordulóra megjelenhetett. Irigylhetjük a türkevei szülőket, pedagógusokat, hogy ilyen páratlan értékű, tudományos teljesítményen kívül honismereti olvasókönyvnek is használható oktatási segédanyag áll rendelkezésükre ahhoz, hogy szülőföldjüket ismerő és szerető lokálpatriótákat nevelhessenek. *Türkeve* régóta városnak tartja magát, még ha a külső körülmények hátrányos hatásai miatt ezt a szerepét nem is tudja és tudta mindig betölteni. Ez a könyv azonban minden bizonnyal jelentősen hozzájárul *Türkeve* városodáshoz, főként pedig népe nagyon öntudatának erősödéséhez.

Halász Péter

Tiszasziget története

Az államalapítás millenniumának évében jelent meg a Csongrád megye déli részén, Szegedtől tizenöt kilométerre fekvő község, Tiszasziget monográfiája. A könyv szerzői ismert helyi és szegedi kutatók, tanárok. Gondosan megszerkesztett tanulmánykötet, amely bemutatja Tiszasziget (1955-ig Ószentiván) földjét és népét: a természeti adottságoktól a népi vallásosságig, a régészeti emlékektől a ragadványnevek eredetéig. A könyvet Gárgyánné Lampert Magdolna, a Csongrád Megyei Levéltár munkatársa szerkesztette; Tiszasziget Község Önkormányzata adta ki. A település természeti földrajzi adottságait Andó Mihály egyetemi docens és Szabó József egyetemi tanár foglalta össze. Tiszasziget kapcsán fontos megjegyezni, hogy határában fekszik az ország legmélyebb pontja (76 m), amit kopjafa jelez. A régészeti topográfiát és a falu korai történetét Béres Mária és Matuz Edit régészek dolgozták fel. Nagyon jól kidolgozott a falu Árpád-kori életének és templomának leírása – a leletek tükrében. Érdekesség, hogy Európa első eredeti helyzetében kiemelt bronzkori temetkezése Ószentiván határából került elő. Jelenleg a szegedi Móra Ferenc Múzeum aulájában tekinthető meg.

A község középkori, török hódoltság kori, valamint 1718 és 1781 közötti történetét *Géczi Lajos* főlevéltáros írta meg vázlatosan, az eddigi vonatkozó szakirodalom összefoglalásaként. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a mai két falu Tiszasziget és Újszentiván helyén, pontosabban a két település közötti területen feküdt a középkori Szentiván. A török idők után, illetve a XVIII. század közepétől Szentiván története két ágon folytatódott. Az 1700-as években a szentiváni pusztát szerbek népesítették be. Az 1828-as országos összeírás idején pedig már egyértelműen elkülöníthető Ószentiván és Újszentiván. Az eddigi kutatások szerint a szerbek a mai Tiszasziget helyére telepedtek, s 1781-ben – amikor Szeged város zálogbirtokként megszerezte a Magyar Királyi Udvari Kamarától a szentiváni pusztát – odébb költöztek, megalapítva a mai Újszentivánt (a szerződés csak 1783. március 5-én kötötték meg). *Géczi Lajos* feltételezi, hogy a mai Újszentiván jött létre előbb, Ószentivánt pedig a Szegedről idetelepülő dohánykertészek hozták létre. Feltételezését helyesnek tartjuk, ám hiányoljuk a forrásokkal való alátámasztást.

A következőkben két szempontot vázolunk a kérdés vizsgálatához. 1) A szőregi görögkeleti szerb plébánián őrzött 1758-as vizitációs jegyzőkönyvben, Arsenije Radojevszky temesi püspöki adminisztrátor Szentivánon Szent Györgyről nevezett szerb templomot írt le. Az újszentiváni templomban található egyik díszes szertartás-könyvet, bejegyzése szerint, Ivan Jovanovity pápa adományozta az egyházközségnek 1765-ben. (*Miklós Péter*: Újszentiván vallási élete a XIX. században. Honismeret, 2000/5. 69. old.) E két esemény még az 1783-ban megkötött szerződés előtti években történt – minden kétséget kizáróan a mai Újszentivánon, hiszen szerb templom Ószentivánon soha nem volt. 2) Az 1784–1787-es, II. József-féle népszámlálás során Szentivánon 53 házat, 62 családot, 358 „görög nem egyesült” (ortodox) lakost (köztük egy papot és egy nemesi is) jegyezték fel. (*Kovács Géza*: A Bánság demográfiai és gazdasági fejlődése 1716–1848. Szeged, 1998. 106. old.) Ez a település – a lakosság nemzetiségű-vallási összetétele alapján – a mai Újszentiván.

G. Lampert Magdolna a megyei levéltári dokumentumok gondos áttanulmányozása alapján foglalta össze az ószentiváni dohánykertészség történetét. Bemutatja a dohánytermesztés jelentőségét a térség mezőgazdaságában, valamint a község gazdasági életét a XIX. század első éveiben. *Marjanucz László* tanszékvezető egyetemi docens Ószentiván 1848 és 1914 közötti történetét tekintette át. Az 1848/49-es események helyi vonatkozásait elsősorban a korabeli sajtó tükrében vizsgálta (Tiszavidéki Újság, 1849). Ószentiván 1850-es évekbeli és dualizmus kori hétköznapijait, gazdasági és társadalmi életét, közigazgatását a Csongrád Megyei Levéltárban található forrásokra építve mutatja be. *Makó Imre* segédlevéltáros Trianon hatását a község életére (ezt megelőzően: szerb megszállás), valamint a Horthy-korszak eseményeit (gazdaság, egészségügy, oktatás és iskola, hitélet, politikai élet, közigazgatás és költségvetés)

vizsgálta. *Kanyó Ferenc* levéltáros tanulmányában Öszentáin 1940 és 1950 közötti történetét mutatta be, különös tekintettel a földreform hatására, valamint a gazdasági és politikai erőviszonyokra – a diktatúra kiépítése alatt. Tiszasziget 1950 és 1999 közötti történetének kronológiáját, s a község válási életét *G. Lampert Magdolna* – a kötet szerkesztője – dolgozta fel, aki az egyházközség és a templom történetének megírásakor a helyi *Historia Domust* és a Szeged-csanádi Püspöki Levéltár vonatkozó iratait is felhasználta. Az egyházmegyei évkönyvek alapján táblázatokba rendezte a lakosság vallási megoszlásának adatait 1813 és 1998 között.

Tiszasziget néprajzáról, népi életéről három tanulmány ad képet. Vass Erika néprajzkutató az emberélet fordulóihoz (születés, házasság, halál) kötődő helyi szokásokat és hagyományokat vizsgálta. Különösen érdekes a házassági szokások bemutatása, több térképpel, diagrammal szemléltetve. *Polner Zoltán* folklorista a tiszaszigeti népi imádságokat gyűjtötte össze és elemezte, gazdagítva a szegedi nagytáj – Bálint Sándor által alaposan kutatót – népi vallásosságának szellemi emléktárát. *Belényi Gyúldné* tanárnő a tiszaszigeti ragadványneveket és eredetüket kutatta. A kötet utolsó két írása *G. Lampert Magdolna* munkája: Tiszasziget jelképeinek és népmozgalmi adatainak (1892–1980) ismertetése. A könyv melléletében térképeket, táblázatokat, névsorokat (bírtokosok, világháború áldozatai stb.) találunk. Használatát rövidítésjegyzékek, illetve névmutató könnyíti meg. A fentebb bemutatott tanulmánykötet részletesen, tudományos igényességgel mutatja be Tiszasziget történetét a kezdetektől napjainkig. A könyvön keresztül – Szőreg és Deszk után – egy újabb észak-bánáti falu életével, történetével ismerkedhetünk meg. (Tiszasziget, 2000.)

Miklós Péter

ANISZI KÁLMÁN:

Magyar sorskérdések Erdélyben. Tanúságtevők II.

A hosszú elzártság miatt Erdélyben az irodalom sokkal jelentősebb szerepet töltött be a magyarság szellemiségében, mint az anyaországban. Nálunk az író, a költő – amolyan muszaj-herkulesként – irodalmon kívüli feladatokat is felvállalt – mondja *Kántor Lajos*, a könyv (1990-ben készített) *Szolgálatban* című interjújában, majd folytatja: különösen az utóbbi években volt rendkívül súlyos a helyzet. A hiteles alkotókat teljesen megfosztották a politikai megnyilatkozás lehetőségétől. A körülmények hatalmas folytán a romániai magyar irodalomnak nem voltak szószólói, csak szócsövei.

A kötet szerkesztője, az 1990 óta Magyarországon élő Aniszi Kálmán (korábban az *Igazság* és a *Korunk* munkatársa volt) a résztvevő hitelességével faggatja az erdélyi értelmiség számos neves képviselőjét, és azokat a hiteles magyarországi ér-

telmiségieket, akik vállalják, hogy szót emelnek az erdélyi magyarságról, beszélnek azokról a rombolásokról, amiket a nacionalista, sovén román hatalom véghezvitt a magyarság gazdasági, szellemi, művelődési életében, intézményeiben s a demográfia terén, előbb erkölcsi-tudati megrökkasztást, majd gyors önfeladást, beolvadást remélve. A mélyinterjúk az erdélyi értelmiség nagy dilemmáiról, vívódásairól, útkereséseiről szólnak, egy meggyötört közösség létállapotának láttelejét adják. A szerző szóra bírt írókat, művészeket, politikusokat és egyházi méltóságokat, akik ma is vívják küzdelmeiket a közélet porondján a megmaradásért és a reménylett jövőért. A sajátos történelmi pillanatot, és az őszinte, bátor helyzetfeltárás élvezetességét és egyben dokumentumértékűvé teszi a vallomásokat.

Aniszi az interjúkat 1990 és 2000 között készítette és helyenként azok alcíme is rendkívül sokatmondó. Beszélgetőpartnereit döntően Kolozsváron élő és alkotó értelmiségiek közül válogatta, így interjúalanyai: az erdélyi magyar múlttal sokat foglalkozó filozófus író, egyetemi tanár *Balázs Sándor*; az 1987-ben Békéscsabára áttelepült és ott főmuzeológusként dolgozó művészettörténész *Banner Zoltán*; a Kolozsvári Rádió és Televízió Magyar Szerkesztőségének vezetője, az író és újságíró *Csep Sándor*; az MTA külső tagjaként ismert történelmi *Egyed Ákos*; a kolozsvári protestáns teológiai akadémia történelemtanára *Gálffy Zoltán*; a házsongárdi temető egyik legjobb ismerője, az irodalom- és helytörténész *Gaál György*; az ultranacionalista magyarfaló polgármester elleni gigász küzdelmet folytató *Herédi Sándor*; a protestáns teológus, egyetemi tanár *Juhász Tamás*; a Barabás Miklós Céh újjáélesztésében érdemeket szerző *Murádin Jenő* művészettörténész, az 1987-től Budapesten élő *Sebestyén Kálmán* tudománytörténész; végül a Ceausescu-diktatúra szindrómáját elemző *Vargha Jenő László* pszichológus professzor.

Külön kiemelkedőnek tartjuk, a Bajor Andorral, László Gyulával és Czine Mihállyal készült interjúkat, hiszen ők a beszélgetést követően eltávoztak körünkől. *Bajor Andor* (1927–1991) költőként indult, de paródiái tették országosan ismertté. Legérettebb alkotásai azonban szatirikus és lírai novellái. 1989-ben a *Keresztény Szó* főszerkesztőjének kérték fel, amire szerényen csak így nyilatkozott: „Ez a megbízás rendkívül felkészületlenül és váratlanul ért. Mint főszerkesztő, nem érzem magam eléggé határozatképesnek. Nemcsak istenhítre, hanem az emberekbe vetett hitre is nagy szükség van. Istenben nem kételkedem, de gyakran úgy érzem, hogy hiányoznak a munkatársak.” (Kolozsvár, 1990.)

Távol mégis együtt címmel 1990-ben történt beszélgetésben a szabolcsi Nyírmegyer községben született irodalomtörténész, *Czine Mihály* (1929–1999) az Illyés-i gondolatot, a *haza* a *magasban* eszméjét élte meg és vallotta, hogy amíg az ember Petőfit tudja idézni, Berzsenyit döröggi az éjszakába, addig otthon érezheti magát a nagyvilágban, hiszen egyazon szellemiség összefoghatja a bárhol élőket, és magyarok maradhatnak Buka-

restben, New Yorkban Prágában vagy Kolozsvárron, Székelyudvarhelyen, Pozsonyban vagy Szabadkán és természetesen Budapesten. Értékes útmutatást adott a nyugati magyaroknak is: „A nyelv a legfontosabb dolgok egyike. Változatlanul érvényes: nyelvenben él a nemzet. De az is igaz, hogyha a nyelvével el veszíti az egyes, egy nemzet érzülete úgy is megmaradhat. A nyugaton élő magyarság minden bizonnyal apadni fog. A fiak, az unokák nyelvtudása kevesebb lesz, esetleg semmi sem lesz, de még akkor is, más nyelv segítségével is hordozhatják a magyar tudatot. És segíthetnek a maguk magyar nyelvével itthon őrzők dolgában. Abban bizakodom, hogy az Amerikában vagy másutt nyelvüket elveszítő unokák és dédunokák közül is sokan a magyarság ügyének a vállalói lesznek.” (1990)

László Gyulával (1910–1998) *Mélyből jövő igazságok* címmel 1995-ben készült interjújában a neves régész, történelemkutató – aki 1940-től kolozsvári egyetemi tanár is volt – a szerző azon kérdésére, hogy kik laktak Erdélyben a honfoglalás korában, elmondta, hogy hiteles írott és helynévi adatunk csak a blakokról van. Nem a vlachokról, hanem a blakokról, akik Magna Hungáriában is éltek. A székelyek előtt jöhettek ide, hiszen arra van adatunk, hogy a székelyek velük együtt éltek, és hogy a székelyek az ő írásukat használták. A románságnak nem volt rovásírása, ők a balkánon divatos görög, majd bolgár írást használták. Egyelőre semmiféle egykorú régészeti adatunk nincs arra vonatkozóan, hogy ők itt éltek volna a rómaiak által kiürített Erdély területén a magyarság megjelenése előtt. Az, hogy találtak egy bizánci pénzt, Istenem, nálunk százával találják. Az nem bizonyított. A székelyek származásával kapcsolatosan pedig azon meggyőződésének adott hangot, hogy a székelyeknek hun származástudatuk van. Úgy tudják – folytatja László Gyula –, hogy ők Attila népéből maradtak itt. Én ezt a tudatot gyermekkoromban személyesen is átéltem. Székelyszáldobos és Rákos között van Rékapataka. Réka Attila felesége volt. Van ott egy nagy dombszerű erdő, a hegynyúlvány pedig Réka sírja. Én, mint gyermek, meglehetősen tisztelettel és félelemmel jártam ezeken a helyeken, ahol Attila felesége van eltemetve. Nemrégiben a Történettudományi Intézet egyik nagy tudású történésze bebizonyította, hogy a székelyek valóban Árpád honfoglalása előtt is itt éltek.

Sok értékes gondolattal gazdagítja a kötetet a *Legnagyobb bátorság a remény* címmel Bukarestben, 1998-ban *Gálfalvi Zsolt*tal készített beszélgetés. A *Hét* című hetilap főszerkesztője erről a reményről tesz tanúságot, ahogy mondja: egész tevékenységemet, melyet a lapszerkesztésben, a romániai magyar szellemi életben kívánok kifejezni, ennek a gondolatnak a jegyében képzelem el. Reményen nem olcsó illúziókat értek, hanem abban bizakodva, hogy mindennapos, körültekintő, józan, kompromisszumokra is kész, de az értékekhez következetesen ragaszkodó munkával eredményt lehet elérni. *Ha kisebbségi is – teljes értékű* címmel beszélget a szerző *Pomogáts Bélával*, aki szerint Er-

délyt járva sokszor mennyire kétségbe esik az ember megtapasztalva a tényeket (az interjú 1993-ban készült). Ugyanakkor az Irószövetség elnöke lát bizakodásra utaló jeleket is, amikor úgy nyilatkozik, hogy az a pesszimizmus, ami elfog bennünket tapasztalataink nyomán, nem szabad, hogy a végső vereség érzésévé váljon. A magyar történelem is erre tanít, hisz a magyarság mindig nagy vereségeiből merített erőt a jövőt illetően, akár Mohács, akár Trianon után. Csak persze akarni, gondolkodni és cselekedni kell.

Igen stílusosan *Rendületlenül* címet adja Aniszi Kálmán a *Tempfli József* nagyváradi püspökkel történő beszélgetésnek. A fősávsztor felvázolja az erdélyi katolikus egyház iskolapolitikáját, és többek közt arról is tájékoztatja a könyv olvasóit, hogy a nagyváradi egyházmegyének 206 Dürer-metszete volt, és számos neves németalföldi festő bibliai témájú alkotása, amelyeket a mai napig nem kapott vissza. Tempfli püspök utal arra is, hogy jól ismer-te Reményik Sándor költőt, és büszkeséggel tölti el, hogy evangélikus létere a püspöki palotában vagy a premontrai rendházban lakott, sőt elmondja azt is, hogy tizenhét olyan versének kézírata van a birtokában, amelyeket a neves költő a rendházban vagy a püspöki palotában írt.

Hasonlóan értékes gondolatokat ismerhetünk meg a neves atomfizikus, az MTA külső tagja, a Temesváron élő *Törő Tiborral* 1995-ben készült beszélgetésből is. A *verébleptű törekvések fölött eljárt az idő* címet viselő *Csapody Miklós* interjú pedig rendkívül mély, elgondolkodásra készítő gondolatokat vet papírra. A *Magyar Örökség* kitérítő cím birtokosával, a Nemzet Színészével, *Sinkovits Imrével* Budapesten, 2000-ben készült beszélgetés az *Örök hűségben* címet viseli, aki a tőle megszokott, oly közvetlenséggel mondja el, hogy a három unokája közül a 17 éves leánya azt mondta neki a *Balkáni gerle* előadása után, hogy a magyar klasszikus és kortárs színpadi szerzők közül valamennyi világirodalmi klasszikus is ideértve, ez az előadás tetszett a legjobban, mert „Papa, én csak most kezdem érteni ezt az egész erdélyi kérdést”. *A múlt vállalása a jövő záloga* címmel készült interjúban erdélyi gyökereire hivatkozik *Cseres Tibor*, amikor bevallja, hogy jellembrázolásaiban a Gyergyóremetéről hozott szülői hagyaték, az ottani hagyományok, a nyelv sajátos íze, mind-mind befolyásolja írásait.

A Magyar Millennium évében Magyar Kulturális Örökség Minisztériuma, illetve egyéb alapítványok, hivatalok által támogatott kötet úgy véljük, egyértelműen házigazdoló munka. (Megjegyezzük, hogy Tanúságtevők címmel 1995-ben kiadott és pénz híján a szerző az interjúk csak egy részét tudta közölni, ezért is külön köszönet illeti a Kairosz Kiadót), Rövid ismertetésünket *Beke György* lírai vallomásával zárjuk: „Mikor 1991-ben szülőfalum, a háromszéki Uzon népe megtisztelt azzal, hogy díszpolgárává választott, tehát a magánéletem tart továbbra is, azt mondtam: „Én úgy érzem magam, mint hajtandó Mikes Kelemen. Annyira szeretem már Budapesten, hogy el nem felelhetem Uzon-t.” És hogy nem pusztán szöveg

ez, álljon bizonyágként a tény, hogy két év óta – hiába bíztatnak a szerkesztők – nem tudok másról írni, mint Erdélyről. Aggodalmaim, reményeim, tévedéseim, igazam, mind-mind onnan vétték.”

Udvarhelyi Olivér

Szentkatolnai Bálint Benedek

Egy könyv jelent meg a közelmúltban Erdély egyik legkeletibb pontján, Kézdivásárhelyen. Lét-rehozója: a szülőföld. Pontosabban: a szülőföld szeretete. Egy eszme, egy gondolat, egy mozgató erő, melyet így szövegezhethünk meg: Becsüljük értékeinket!

Kiadója: új név a palettán: Ambrózia Farm Kft., melynek mindenesre *Borcsa János* tanár, műkritikus, esszéíró, irodalomszervező. A könyv címe egy elhomályosult, de valamikor sokak tiszteletétől, megbecsülésétől övezett név: *Szentkatolnai Bálint Benedek*.

Töprengök: milyen hatalmas, nagy úr az idő! Behint, elföd, eltemet! Bálint Benedek egy emberéletben is megfogalmazható messzeségben vagy közelségben, 80 évvel ezelőtt halt meg 60 évesen. Korának ismert, nagyra becsült, sokak által tisztelt, amolyan Kós Károly-féle egyénisége volt. Kós nemzeti karakterű építész, Bálint Benedek ugyancsak nemzeti, a nép lelkében, a hazai hagyományokban gyökerező iparművészet megteremtésén fáradozott. Gyűjtött, tervezett, szervezett, eszmei koncepciót alakított ki, rajzolt, fába metszett, tüllhímez mintákat tervezett művészi érzékű felesége, Nagy Karolina számára, s maga is faragott, példaértékű darabokat készített népi-iparművészeti szellemiségű bútorköböl, falitékákból. Prófétája volt elképzelésének. Nemzeti karakterű lakásbelsőket, viseleti darabokat akart kialakítani! Ki szeretne volna ragadni a nemzetet a nyugatmajmolás büvköréből, tudatosítani saját értékeinket, bevinni azokat az életünkbe, sőt azon túl: bevinni Európa tudatába. Bálint Benedek hitt abban, hogy nemzetünk emelkedni fog, ha nem az idegen példákat utánozza, hiszen olyan örökségnek vagyunk a birtokosai, mely egyetemes értékévé emelhető, mellyel nemcsak magunkat, hanem az egyetemes kultúrát is gazdagíthatjuk. S abban is hitt, hogyha ezt meg tudjuk valósítani, közvetve is fel-emelhetjük népünket, munkalehetőséget teremthetünk a fűrő-faragó, szövő-fonó, csipkeverő és varró ezusi ezermestereinknek, s hozzájárulhatunk ezzel a szegénységnek, a szülőföld elmaradottságának a leküzdéséhez.

Nos, ennek a nagyszerű embernek az emlékét, ezt a prófétát, a messianisztikus hívőt, ezt a hatalmas szellemi erővel bíró, célkitűzéseivel, elgondolással ma is korszerű embert, majdnem teljesen beburkolta a feledés homálya. Nem emlékezünk rá, nem tudunk róla szinte semmit. Még azt sem, hogy élt, hogy volt, hogy küzdött a közönnyel, hogy már-már belefáradt, de úgy sem adta fel, s hogy ma is mennyire időszerű minden gondolata.

A szó szoros értelmében a feledés homályából kellett kibontani nagyszerű alakját, nagyszerű gondolatait.

Erre vállalkozott ez a könyv. Erre vállalkozott Borcsa János, már akkor, amikor mint szentkatolnai tanár, a falujával szembeni kötelességét teljesítve előbányászta emlékét, szóra bírta azokat, akik tudtak (még) róla, áttanulmányozta a kor újságjait, megkereste a Bálint Benedekre utaló információkat, közzétette ránkmaradt írását, felfedte küzdelmeit, célkitűzéseit.

Az igényes kivitelezésű könyv méltó emléke a jeles alkotónak.

Az első részben az öt és a közelmúltban feltámasztott utóéletét bemutató írások sorjáznak. *Murádin Jenő* rövid, tömör tanulmánya (Bálint Benedek életéről és munkásságáról), *Bakk Pál* igen értékes tényfeltáró emlékezése (Bálint Benedek Szentkatolna emlékezetében), *Borcsa János* sajtóközvetítésen alapuló művészportréja (Bálint Benedek népies iparművészetéről) és *Márton Árpád* emlékbeszéde, melyet az emléktábla 1996-os leleplezésekor mondott el (Bálint Benedek időszerűsége).

A Függelék részben két fontos dokumentumot találunk. *Szentkatolnai Bálint Benedek* nagyszerű írását (A székely népművészetéről), melyben nemcsak elveit, felfogását, hanem lelkes, hívő egyéniségét reprezentálja, és *dr. Hermann Antal* tanulmányát (Az EKE és a népművészet), mely a saját múltbéli értékeink felismerésének a fontosságáról, s arról a várakozásról vall, mellyel Bálint Benedek zsenialitása felé fordult a kor.

A harmadik rész – némileg ellentmondva az első kötetnek – olyan reprodukciókat közöl, melyek Bálint Benedek munkásságának a megítélésünk szerint kevésbé reprezentatív, kisebb horderejű természetű, fametszői tevékenységét illusztrálják.

Még csak annyit: Bálint Benedek életének két végpontja: a Háromszék megyei Szentkatolna, ahol mint a nagyhírű, de ugyancsak elmagányosodott nyelvész és keletkutató Bálint Gábor jóval fiatalabb öccseként látta meg a napvilágot, és Békéscsaba, ahol hamvai is nyugszanak. Élt és küzdött még Budapesten és Kézdivásárhelyen is.

Gazda József

Mezőtúri oklevelek 1219–1425

Az utóbbi időben örvendetesen megszapordtak a helytörténeti irodalomban a forráskiadványok. Mintha visszatérni látszana a XX. század második felének lendületé, amikor tömegével tettek közzé azokat a történeti dokumentumokat, amelyek máig is alapvető bázisát jelentik mindenféle történeti feldolgozásnak.

Közismert, hogy az Alföld mennyire szegény középkori frott forrásokban. Mivel kevés volt ezen a területen a jelentősebb város, eleve nem lehetett túlságosan nagy az írásbeliség sem. A legkorábbi okleveleket a tatárjárás semmisítette meg. Aztán több mint másfél évszázados török hódoltság rit-

kította azt, ami megmaradt. Mindezeket figyelembe véve meglepő, hogy Mezőtúr egy híján száz olyan 1526-ig keletkezett oklevelet tud felmutatni, ami valamilyen formában a helység történetéhez kapcsolódik.

Tekintettel arra, hogy manapság igen kevesen vannak, akik a középkori latin nyelvben annyira járatosak lennének, hogy középkori okleveleket képesek lennének akár csak nyomtatásban is értelmezve elolvasni (lefordítani), csak helyeselni tudjuk, hogy Benedek Gyula magyar fordításban tette közzé a 99 oklevelet. Nagyon helyesen azonban egyes neveket, kulcsszavakat a latin eredeti helyesírás szerint is közölt zárójelben, hogy a kutatók ellenőrizhessék a közzétételt. Nagyon hasznos az is, hogy minden fontos fogalmat és nevet (személy- és helynevet) jegyzetben magyaráz, értelmez.

Néhány oklevélszöveg hasonmását is közli. A hasonmások azonban olyan méretűek (és minőségűek), hogy többnyire szinte olvashatatlanok. Ilyen formában ezeket bizony mellőzni lehetett volna. A tudomásunk szerint folytatódó sorozatban gondosabban kellene ügyelni arra, hogy milyen minőségűek a dokumentum-melléletek. Tegyük hozzá, hogy ez az utóbbi fél évszázad közléseinek típushibája. (A „tízkettes” akadémiai Magyarország története ennél sokkal inkább elretentő példák tucatjaival „örvendeztetni meg” az olvasót. Pedig a Magyar történeti életrajzok sorozat, vagy a millenniumi Magyar nemzet története kötetei kiváló mintául szolgálhatnának arra, hogyan is kell, hogyan érdemes ezt megtenni.) A sorozat már ismertett dévaványai kötete szerkesztőjének, Hajdú Józsefnek a gondossága (számítógépes retusa) révén bizonyítja, hogy milyen minőséget lehet elérni ilyen papír és nyomdai minőség mellett. Természetesen tudom, hogy a szövegeket nagyon kevesen fogják megpróbálni kibetűzni, de gondoljunk azokra is, akik mégis erre „vetemednének” pl. olyan elszánt tanároknak, akik a középkori írásbeliség szemléltetésére szeretnék a kiadványt felhasználni.

Benedek Gyula előszava meglehetősen szűkszavú, meg sem próbálkozik elemezni, milyen jellegű, milyen típusú oklevelek maradtak fenn Mezőtúrral kapcsolatosan. Az oklevelek harmadát királyaink adták ki, néhányat országos főmeltóságaink (nádor, országbíró), jelentős csoportot alkotnak a hiteleshelyi (káptalani, konvinti) kiadványok, ezt követik a vármegyék oklevelei, végül maradt néhány olyan is, amely Mezőtúr önkormányzatától származik.

Az okleveleket általában nem teljes szöveggel közlik, olykor csak néhány sornyt, vagyis csak azt a szövegrészt, amely valamiképpen Mezőtúrral kapcsolatos, illetve bizonyos olyan adatokat, amelyek az oklevél tárgyának megértéséhez feltétlenül szükségesek. Talán kissé hosszabb szövegeket is lehetett volna olykor közölni. Ha nem minden szöveg kezdődne új oldalon, s a címet nem lennének aránytalanul nagy betűkkel szedve, akkor hosszabb szövegközlés esetén is a kiadvány terje-

delme akár 25-30 %-kal kisebb lehetne. Napjaink drága papírjai mellett ez korántsem közömbös!

A felhasznált irodalom jegyzéke mutatja, hogy milyen alapos szakismeretek alapján készült a dokumentumok közzététele. Rendkívül hasznos a földrajzinév-mutató, mert ebből kiviláglik, hogy korántsem csupán Mezőtúr és környéke, sőt nemcsak az Alföld, hanem még Erdély és Horvátország várainak történetéhez is kiválóan hasznosítható a kötet. Jómagam vársorozatomban legújabb kötetéhez (Rejtélyes váraink, Kegényes váraink) már merítettem is belőle. Talán nem lenne haszontalan egy személynév-mutató sem a sorozat következő köteténél, amely segítene a személynévi anyag hasznosításában.

Ismertetésünket azzal zárhatjuk, hogy a kisebb hiányosságok mellett a kiadvány egészét tekintve mintaszerűen gondos, a helytörténeti forráskiadás legjobb hagyományait folytatja, s reméljük, hogy még jó néhány hasonló kötetrel örvendeztetik meg a megye érdeklődő olvasóit a sorozat szerkesztői. Kívánunk a munkához kedvet és kitartást, a megjelentetéshez pedig a jó ügyet továbbra is fölkaroló támogatókat. (Közreadta, latinból fordította, jegyzetekkel és mutatóval ellátta *Benedek Gyula*. A jegyzeteket és a mutatót készítette *Tólnay Gábor*. Documentatio Historica III. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága. Szolnok, 2000.)

Csorba Csaba

SZALONTAY JUDIT:

Csornai menyecskekendők

Érdekes és szép munkát végez Szalontay Judit a Csornai Múzeum néprajzkutatója a Rábaköz népviseletét mentő és dokumentáló tevékenységével. A hajdani Sopron vármegyéhez tartozó tájegységben, bár korán megkezdődött a paraszti polgárosulás, s vele együtt a kivetkőzés, jelentősebb mezővárosai, Kapuvár és Csorna mégis sokáig őrizte a XIX. század húszas-harmincas éveiben kialakult népviseletét, s méltán híres mezővárosi kultúrájának gazdag hímzészagományát.

Szalontay Judit a csornai népviselet darabjainak még megtalálható példányait, az ezredfordulóig őrzött száz-százötven éves textíliáit gyűjti össze. Rendkívül fontos munkájának eredményéről így vall: „1970 óta tudatosan törekedtem a csornai népviselet hagyományának, még fellelhető értékeinek gyűjtésére. Kezdetben csak szórványanyagot találtam, de napjainkig 47 csornai gazdacsalád viseleti hagyatékát menthettem meg, melyből 53 db fehér menyecskekendő és 23 db főkötő, kobak került a múzeum viseleti gyűjteményébe.” Tehát a gyűjtő külön figyelemmel keresi és vizsgálja a kendőket, méghozzá az újasszonyok, a menyecskekendőit, kobakjait (kéreg főkötőit), fityuláit. Ez az öltözékelem jelenti könyvének tárgyát, s a kendők hímzészemintája és technikája érdeklő leginkább a kutatót. „A rábaközi viseletek közül a csornaiak kendőkészlete a legváltozatosabb” – írja, és

valóban a csornai metéléses, a fehérhímzéses és az aranyfonalas menyecskekendők bőséges variációit ismerhetjük meg a kiadványból. A bemutatott anyag ritkaságát, különlegességét az jelzi leginkább, hogy ezen a vidéken csak a csornaiak viseletének volt része az aranyfonallal hímzett ünnepi fejkendő.

Ez a különleges kikészítésű viseletdarab a csornai menyecske dísz volt, s emellett, hogy jelölte viselőjének családi állapotát – etnoszemiotikai értelmezés szerint – a hímzőszál anyaga jelölte a család vagyoni állapotát, rangját is.

Szalontay Judit a csornai népviselet rövid leírása után 35 csornai kendő hímzésmintáját közli a hímzéselemek megnevezésével (rózsa, rózsabimbó, rozetta, virágtő, virágcserep, inda, levélág, háromágú levél, szőlőlevél, szőlőfürt, szegfű, tulipán, gránátalma stb.) és a hímzés technikák jelölésével (pókozás, hurokoltás, lapos hímzés, láncöltés, szállhúzás, szálszorítás stb.).

A könyv négy lakodalmi és két bársonykobak színes fotójával s a három ismertetett menyecskekendő típusának színes illusztrációjával jól válogatott bemutatása a csornai menyecskekendőknek, melyek használatát illetően a szerző megjegyzi, hogy ezek sorra ünnepi kendők voltak, a legnagyobb vallási ünnepeken, esetleg búcsújárásokon viselték őket tulajdonosaik, míg a kobakokat ugyanakkor a fejkendő alatt vagy lakodalmiban.

Szalontay Judit könyvét Bátky Zsigmond néprajzkutató emlékének ajánlja, aki a Néprajzi Múzeum egykori igazgatója, a Magyar Népművészet sorozat elindítója volt, mely sorozatban Bátky elsőként a „Rábaközi hímzések” című kötetet adta ki 1924-ben. Szalontay könyve a 25. ebben a sorozatban, s hézagpótló mű a rábaközi viseleteket bemutatók sorában. „A szakirodalomban színtelen ismeretlen csornai fejkendő felkötőit – a pántlikás és pillangós kobakot – ebben a kötetben publikáljuk először.”

Reméljük, hogy ez a szép könyv ösztönzőleg hat és hasznos útmutatásul szolgál más vidékek, a népviseletüket még őrző települések viseletkutatói számára is, és nemcsak Magyarország határain belül. Bár a könyvterjesztés e sorok írójának szülőföldjén (a Vajdaságban) olyan siralmas állapotban van, hogy csak a baráti odafigyelés és jóindulat hozhatja közelebb az anyaországi és más ország-beli szakmai kiadványokat. (Bp., 1999.)

Silling István

CSÍKI TAMÁS:

Városi zsidóság Északkelet- és Kelet-Magyarországon

Csiki Tamás a történeti Magyarország egyik sajtós közösségével foglalkozik helytörténeti érdekességű munkájában. A fiatal kutató szerencsésen ötvözi a gazdasági szemléletet a helytörténeti vonatkozásokkal. Kötete Miskolc, Kassa, Nagyvárad, Szatmárnémeti és Sátoraljaújhely zsidóságá-

nak gazdasági helyzetét és társadalmi fejlődését vizsgálja komparatív módon a XIX. és a XX. században.

Összefüggéseket keres és talál a betelepedés körülményei, a tőkefelhalmozás üteme és formái, a felekezet demográfiai mutatói, urbanizációs szintje, kulturális állapota, az emancipáció, majd az etnikai, társadalmi asszimiláció menete, a különböző irányzatok (ortodox, neológ, chaszid) súlya, továbbá a zsidók gazdasági szerepe és társadalmi struktúrája között. Településenként sorra veszi a foglalkozási ágakat, kereskedelmi formákat, különös tekintettel a bankéletre, bemutatja a társadalmi mobilitás csatornáit és lehetőségeit. Párhuzamosságokat és különbségeket mutat ki az egyes városok vonatkozásában.

Magyar sajátosság, hogy a zsidók eleinte nem a városokban, hanem a földesurak oltalma alatt telepedtek meg. Királyi városokban kevés zsidó lakott, a bányavárosokba egyáltalán nem engedték be őket. Csak a XIX. század közepén jelentek meg a városokban nagyobb számban.

Nagyvárad későbbi Váralja kerülete eleinte külön „zsidó város” volt, csak később vált Nagyvárad részévé. Itt gyors volt a magyarosodás folyamata. Az elcsatolt Kassán 1938-ra gememelkedett a zsidók között a magyar anyanyelvűek aránya, a szlovák pedig csökkent. Jól követhető a földszerzés, sok a zsidó bérlő. Helytörténeti értékű a második fejezet: A zsidóság betelepülésének és gazdasági térfoglalásának sajátosságai 1867-ig. Olyan érdekességeket tudunk meg belőle, hogy mint Miskolcon a görög kereskedőket váltották fel, Nagyváradra kedvezményekkel csábították őket, míg Kassán lehetőleg akadályozták megtelepedésüket. A kötet ipartörténeti értéke a zsidó befektetők és gyárosok felsorolása. Megtudhatjuk a zsidó kisipar taglalásánál, hogy egy időben a zsidó szabók közvetítették a nyugati divatot.

A vesztt háború, a Tanácsköztársaság, majd Trianon nem használta a régió gazdasági életének, így a zsidóságának sem, noha Nagyvárad jól felhasználta a román államterület gazdasági lehetőségeit. Később Kassa kereskedelmi központ jellege is erősödött. Csiki Tamás a Befejezésben érthető stílusban összegzi a kötet adatokkal, táblázatokkal szemléltetett mondanivalóját. A rendszeres összehasonlítás, ami a kvantitatív-statisztikai elemzések és a tipizáló-illusztratív módszerek ötvözésével egészül ki, arra a következtetésre jut, hogy más-más táji-ökonómiai feltételek között létező településeken a zsidóság gazdasági és társadalmi integrációjának, illetve rétegződésének a legkülönbözőbb árnyalatú érvényesültek és módosultak aránylag rövid idő alatt, ami alapján eltérő urbanizációs-polgárosodási modellek voltak kialakíthatók.

A Miskolci Egyetem és az Osiris Kiadó gondozásában megjelent kötet bő jegyzetanyaga nagyban növeli tudományos értékét. Történelemtanárok, helytörténészek egyaránt haszonnal forgathatják Csiki Tamás könyvét. (Osiris Kiadó, 1999.)

Róbert Péter